

PÜSPÖK A PÜSPÖKNÉL
EGY EDDIG FELTÁRATLAN TALÁLKOZÁS RÉSZLETES
ELEMZÉSE

CSÚRÖS ANDRÁS JAKAB

A hipotézisek világában sokszor kerül elő a „mit mondana az egyik történelmi személy a másiknak” kérdése, illetőleg egy adott szituációról készített fiktív jelentés, beszámoló elképzelése is. Gondoljunk csak az Új Zrínyiász azon jelenetére, mikor a főhős – Zrínyi Miklós – az agg Görgeyvel találkozik. Vagy Simon Schama amerikai történész történettudományi jelentőségű művének¹ azon bátor, a quebeci csatáról (1759) szóló beszámolójára, amelyet, maga a szerző talált ki.² A világok találkozása a gyors léptékkal haladó 20. században valóság-gá válhatott, ahogy ez történt jelen esetünkben is: a Horthy-korszak református „főpapját”, a bánffyhungyadi születésű Ravasz László dunamelléki püspököt látogatta meg a kádári megtorlás alatt, 1959-ben kinevezett kollaboráns vezető, Szamosközi István.³

Meg kell jegyeznünk, e tanulmány nem kíván a két személyiség életének történeti áttekintésével foglalkozni, csupán az adott szituációban betöltött helyzetüket, s annak a beszélgetés tartalmára, mikéntjére gyakorolt hatását vizsgáljuk meg. Továbbá, el kívánjuk helyezni az adott történelmi-egyházi kontextusban a diskurzust.

A tanulmány célja a dokumentum ismertetése, és annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mi okból találkozott Szamosközi Ravasszal?

¹ Schama, Simon: *Dead Certainties. Unwarranted Speculations*, New York, First Vintage Books Edition, 1992, 319-327.

² Ezt természetesen az utószóban be is vallja. Lásd: Majtényi György: Az „új kultúrtörténet”-ről. In: *Aetas* 20. (2005) 3. sz. 167-168.

³ Szamosközi István (1915. Bp. - 2002 Bp.) 1933-ban kezdi a Budapesti Teológiát. Lelkész Pécssett, 1955-1956-ban baranyai esperes. 1956-tól Bp.-Gorkij fasori lelkész, 1956-1959 között a Bp.-Északi Egyházmegye esperese. 1959-1977 között pedig a Dunamelléki Egyházkerület püspöke volt.

Ez a jelentés nem része a Ravasz-dossziének,⁴ mivelhogy azt akkorra már lezárták,⁵ de nem is az ő megfigyelésében fontos szerepet játszó ügynökök jelentéseiben találjuk tárgyalni írásunkat. Ezt ugyanis a „Szatmári” fedőnevű ügynök kartonjában⁶ lelheti meg a figyelmes kutató.

A találkozás maga 1960. február 9-én történt, a jelentést pedig február 21-én gépelte le „Szatmári” fedőnéven a regnáló dunamelléki püspök. Remélem, a jelentésben szereplő két négy szemközti beszélgetésről (Szamosközi először Juszkó Eta püspöki titkárnővel⁷ beszélt, majd pedig Ravasszal) készült jelentéssel kapcsolatban nem kell külön kitérnem arra a „talányra”, hogy hármójuk közül ki volt az, aki „Szatmári” fedőnéven jelentett...⁸

Vázlatosan vizsgáljuk meg, hogy az 1956-os forradalom óta milyen események történtek két szereplőnk életében:

Ravasz László 1957. április 14-én, Nagypénteken prédikált utoljára a budapesti Kálvin-téren.⁹ Azóta sorozatos támadás érte egyházi részről, ennek egyik „csúcspontja” Kádár Imre Egyház az idők viharaiban címmel megjelent, nem éppen lehengető írása volt.¹⁰

Ravasz László utódja, Bereczky Albert püspök 1958. december 31-ével vonult véglegesen vissza,¹¹ miután kellő módon elszigetelődött. Utódjául a kelenföldi esperes-lelkész, Hajdú Pétert¹² szerette volna, de az ÁEH a másik budapesti es-

⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. [továbbiakban: ÁBTL] 3. 1. 2. O-9150, 3. 1. 2. O-9150/1, 3. 1. 2. O-9150/2. Lásd ezekről a dossziékról: Kósa László: A leányfalui évek: „ki most Gutenberg előtti időben él”. In: *Ravasz László emlékezete, Emlékkülés Ravasz László születésének 125. évfordulóján*, szerk.: Kósa László. Bp., Dunamelléki Református Egyházkerület, 2008, 138-139.

⁵ A megfigyelési kartonokat 1956. szeptember 20-án zárják le, akkor szüntetik meg a nyugdíjas püspök figyelését. In: *Kósa László, 140-141*.

⁶ ÁBTL 3. 1. 2. M-29608.

⁷ „Juszkó Eta (1908-1975), Ravasz és Bereczky püspökök titkárnője, a Dunamelléki Püspöki Hivatal irodaigazgatója.” Pap László: *Tíz év, és ami utána következett 1945-1963 – Adalékok a Magyarországi Református Egyház XX. századi történetéhez*, Bern / Bp., EPMSZ Kiadása, 1992, 392.

⁸ „1958-ban a református egyház vonalán hazafias elvi alapon ügynöki munkára beszerveztem „Debreceni” fedőnéven a Tiszántúli püspököt. És „Szatmári” néven a budapesti esperest.” 1958. december 22. Éves összefoglaló: „az elmúlt évben egy püspököt és egy püspökjelöltet szerveztünk be. A püspökjelölt püspökké való megválasztása folyamatban van. Tehát lényegében két egyházkerületet a jövőben ügynökeink fognak irányítani.” ÁBTL O-136586 / 2.

⁹ „Drága ajándék volt azonban számomra az, hogy 1956. nov. 4-től 1957. április 14-ig hirdethetem az Igét.” Ravasz László: *Emlékezéseim*, Bp., MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992, 392.

¹⁰ Kádár Imre: *Egyház az idők viharaiban. A Magyarországi Református Egyház a két világháború, a forradalmak és ellenforradalmak idején*, Bp., Bibliotheca, 1957. A propagandisztikus anyagot angolul is kiadták: Kádár, Imre: *The Church in the storm of time...*, Bp., Bibliotheca, 1958.

¹¹ Kósa László: A budapesti reformátusok történetének időrendi áttekintése a kezdetektől 1989-ig. In: *Reformátusok Budapesten*, II. kötet. Szerk.: uő. Bp., Argumentum Kiadó, 2006, 1464.

¹² Talán a következő, időben későbbi, mégis fontos jelentés rávilágít, hogy operatív szempontból

perest, Szamosközi Istvánt¹³ választotta ki erre a feladatra. Szamosközi és Hajdú viszonya tovább mérgesedve oda vezetett, hogy a kelenföldi lelkész '56 után másodsorra is lemondott esperességéről, de most már véglegesen.¹⁴

A találkozás éve még a kádári megtorlások időszaka volt, az egyházon belül is. Ekkoriban Ravasz László és Pap László – volt teológiai dékán és dunamelléki püspök-helyettes, 1958-1963 között Murga segédlelkésze¹⁵ – ellen szinte teljes egészében elő volt készítve egy koncepció eljárás, melyet végül nem valósítottak meg.¹⁶

Ravasznak és Szamosközinek közvetlen összetűzése, tudomásunk szerint nem volt. Közvetett annál több: amikor az egyikük '56-ban az Országos Intézőbizottság vezetését vette át, (azaz az egyházban végbemenő forradalom élére állt)¹⁷ addig a másik lemondott minden közegyházi tisztéről.¹⁸ Míg Ravasz közvetlen barátai, kollégái 1957-től a megtorlástól szenvednek, addig Szamosközi az „ellenforradalom” alatti és utáni „kiemelkedő tevékenységéért”, a Magyar Népköztársaság Zászlórendje IV. fokozatát veszi át a Parlamentben, Dobi Istvántól.¹⁹ Különös pikantériája a dolognak, hogy mindez egy nappal Gulyás Lajos, levéli lelképásztor kivégzése előtt történik meg.²⁰

miért nem őt választották ki püspöknek: „Hajdú Péter: Rendszerünk iránt feltétlen lojális, becsületes, a szocializmus egyháza megteremtésének előharcosa, konok, az egyházi érdeket mindenek fölé állítja, szüklátó körű, véleményéből nem enged.” ÁBTL O-136586 / 1. Debreceni f.n. ügynök jelentése. 1962. október 23.

¹³ „Bár Szamosközi tevékenységére többször is az „egyházi reakcióval” való kapcsolattartás árnyéka vetült, személyében, csakúgy, mint Bartháéban, mind az ÁEH, mind a politikai rendőrség szempontjából megbízható, a hatalom egyházpolitikai céljainak megfelelő püspök került az egyházvezetésbe.” – Kiss Réka: Fejezetek a budapesti reformátusság második világháború utáni történetéből az 1970-es évekig. In: *Reformátusok Budapesten*, II. kötet. Szerk.: Kósa László. Bp., Argumentum Kiadó, 2006, 1403.

¹⁴ Szamosközi állambiztonsági kapcsolatait is bevetette a kettejük közötti nézeteltérés során. Lásd: ÁBTL O-136586 / 2. 68-70. l.

¹⁵ Murgai segédlelkészségről, és a korban viselt terheiről részletes ír a budapesti teológiai dékán: *Pap László*, 262-283.

¹⁶ Lásd erről: Kiss Réka: Fejezetek a budapesti reformátusság második világháború utáni történetéből az 1970-es évekig. In: *Reformátusok Budapesten*, II. kötet. Szerk.: Kósa László. Bp., Argumentum Kiadó, 2006, 1407-1408.

¹⁷ Ladányi Sándor: Ravasz László a Megújulási Mozgalom élén. In: *A magyar református egyház 1956 tükrében. Egyháztörténeti tanulmányok*, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 2006, 210-218.

¹⁸ Szamosközi István esperes lemondólevele. In: *Adalékok a Magyarországi Református Egyházban az 1956-1957-es esztendőben történetekhez*, szerk.: Ladányi Sándor. Bp., Kálvin János Kiadó, 2006, 180.

¹⁹ *Adalékok a Magyarországi Református Egyházban az 1956-1957-es esztendőben történetekhez*, szerk.: Ladányi Sándor. Bp., Kálvin János Kiadó, 2006, 515-517.

²⁰ *Megújulás, visszarendeződés. Dokumentumok a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában az 1957-1958-as esztendők történetének kutatásához*, szerk.: Dr. Horváth Erzsébet. Bp., Kálvin Kiadó, 2008, 264-265.

Visszatérve a Ravasz elleni támadásra, Szamosközi püspöki jelentéseiben, cikkeiben közvetlenül nem támadta Ravaszt, vagy a két háború közötti egyházi állapotokat. Az 1956-os eseményeket viszont annál inkább. Ahogy a püspökké szentelésekor fogalmazott: „1956 őszén egyházunkban sokan meginogtak a hit, az engedelmség és – ne kerülgessük a szót – a becsület útján. Minden örömmel azon leszek, hogy ez egyházunkban soha többé ne történjék meg.”²¹

De ez csak finom megjegyzés ahhoz képest, amit Esze Tamás főgondnok 1958. február 20-i székfoglalójában megenged: „S vannak olyan cselekedetek is, mikor nem lehet helye az irgalmasságnak. [...] névtelen fenyegető levelekben, anonim feljelentésekben, mint valami szennyes áradat, elárasztotta egyházi közéletünket. Ezt a fekélyt ki kell égetni egyházunk testéből. Azok, akik a bűnözésnek ezt a fajtáját gyakorolják, ne várjanak tőlem irgalmasságot, ha ügyük elem kerül...”²²

Egy ilyen feszült egyházpolitikai légkörben találkozót kezdeményezett Szamosközi István Ravasz Lászlóval...

Találkozásuk azért is érdekes, mert – ahogy Szacs vay Éva írja: „A hivatalos egyház képviselői nem fordultak meg sem a Bimbó úton, sem Leányfalun, azok sem, akikkel korábban jó munkakapcsolatban állt (Victor János, Bereczky Albert stb.).”²³ A találkozóról egyedül „Szatmári” jelentett, ugyanis Ravasz vejét, „Márton Endre” fedőnevű titkos ügynököt Kósa László szerint csak 1961-ben szervezték be.²⁴ Az ügynökök leginkább a leányfalui tartózkodásra koncentráltak, és az ottani látogatókra; bár, meg kell állapítanunk, hogy „Pap István” f.n. ügynök, a Bimbó úti lakás alaprajzát is átadta megbízóinak.²⁵ Ez a találkozás mégsem ott ment végbe, hanem Juszkó Eta lakásán, egy, a hálózat szempontjából megbízható, sőt, hűséges személlyel, Szamosközivel.

²¹ Dunamelléki Egyházkerületi Közgyűlés. 1959. március 12. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, A/1. a. fond. 28. doboz. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1958-1961. A következő Közgyűlésen így szól az '56-os történekről: „Tegnap volt három esztendeje, hogy az ártás és a zűrzavar napjai után országunk kormánya megszervezte társadalmunk építő erőit és rendkívüli nehézségek között megkezdte felelős munkáját. Ezt a három évet három szóban foglalhatnám össze: béke, munka, fejlődés.” In: Dunamelléki Egyházkerületi Közgyűlés. Püspöki jelentés, 1959. november 5. Uo.

²² Esze Tamás: *Élő nép, élő egyház. Esze Tamás egyházkerületi főgondnok székfoglaló beszéde a Dunamelléki Református Egyházkerület rendkívüli Közgyűlésén Budapesten, 1958. február 20-án*, Bp., Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1958, 28.

²³ Szacs vay Éva: *A leányfalui évek – életvitel, család. Ravasz László emlékezete. Emléklülés Ravasz László születésének 125. évfordulóján*, szerk.: Kósa László. Bp., Dunamelléki Református Egyházkerület, 2008, 124.

²⁴ ÁBTL 3. 1. 2. O-13.586/4 277-278., 291. Idézi: *Kósa László*, 144.

²⁵ *Kósa László*, 149.

Most a szöveget elemezve vegyük végig, mi, s hogyan is történt a tárgyalt találkozon.

A jelentésen a következő olvasható:

Szamosközi István és Ravasz László találkozása.

Tárgy: Dr. Ravasz László nyugalmazott református püspöknél.

Tehát először „Szatmári” a két személy találkozájaként aposztrofálta a jelentést, majd inkább úgy állította be, mintha hálózati személyként találkozott volna az állambiztonsági kockázatot jelentő egykori püspökkel. Nyilván a találkozó, vagy önmagának operatív jelentőségét akarta ezzel növelni.

„Előzmények: Szamosközi / Sz./ f. év legelején egy bizalmas beszélgetés során, titkárnőjének, Juszkó Etának / J. E./ felvetette a kérdést: van-e kapcsolata Ravasz Lászlóval. J. E. kijelentette, hogy van, őt lakásán kb, havonta felkeresi R. L. Elmondta, hogy Bereczky Albert hivatalba lépése idején kb. ezeket mondotta: „Maga csak tartsa Ravasszal a kapcsolatot Eta.” Ez a kapcsolat nevezett szerint a fentebbi időközönként történt találkozásra szorítkozott. Erre nézve Sz. nem kérdezett többet.”

A beszélgetés kezdő kérdését összefüggésbe kell hoznunk a Juszkó Etáról²⁶ szóló jelentésekkel, melyek mind-mind megemlítik, hogy Ravasszal fönntartotta a kapcsolatot. Talán „Szatmári” ezt a barátságot szerette volna kérdésével minél teljesebben feltérképezni. Ravasz és titkárnőjének kapcsolata 1948 után is megmaradt: Juszkó Eta rendszeresen találkozott az egykori püspökkel, gépelte prédikációit, könyveit, miközben a Püspöki Hivatalban dolgozott. Személyes viszony alakult ki a Ravasz-család és „kedves és jó Eta” – ahogy Ravasz hívta²⁷ – között. Ennek számos bizonyítékát leljük meg az eddig nem sok figyelmet kapott, Juszkó Eta-hagyatékban.²⁸ De ugyanitt arra is figyelmesek lehetünk, hogy Szamosközi, illetve az ő felesége is jó viszonyt ápolt az egyedülálló hölgygel.²⁹

„Majd a beszélgetés során szó esett arról, hogy R. L. szívesen találkozónék Sz.-vel. Sz. nem tért ki ez elől. Azt mondta, hogy alkalmas időben majd szó kerül az ügyről. Február elején J. E. arról adott hírt, hogy R. L. Pesten jár. Sz. a találkozásra nézve egy közömbös helyet tartott alkalmasnak s így 1960. február 9-én kedden d.u. fél négykor J. E. lakásán találkozott R. L.-val.”

Ravasz január 29-én írt levelet Juszkó Etának, amelyben kifejti, hogy február 7-én reggel már Budapesten lesz.³⁰

²⁶ Ld. többek között ÁBTL 3. 1. 2. O-9150. és ÁBTL M-29608.

²⁷ Ravasz László: *Emlékezéseim*, Bp., MRE Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992, 299.

²⁸ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C/126. fond. 1-3. doboz. Ravaszról szóló személyes feljegyzéseit olvashatjuk az 1. dobozban, levelezésüket pedig a másodikban.

²⁹ Uo. 2. doboz.

³⁰ „Édes jó Eta, febr. 7-én bemegyek, s ott maradok dolgom elvégzéséig. Febr. 8. (hétfő délután) találkozhatnánk. Ha a programot akkor kell még megbeszélni a Rózsadombon; ha a helyes idő kérdése elintéződik, hétfő délelőtt telefonálja meg Évának. Én hétfőn d. e. kommissziózni leszek

A szövegből a továbbiakban egy-egy fontosabb részt emelünk ki, a teljes szöveget pedig a Függelékben közöljük.

„Ezután Bereczky Albert állapotáról érdeklődött. Sz. közölte, hogy friss értesülései nincsenek, a nyáron találkozott B. A.-el utoljára s Bereczkyvel való kapcsolatáról azért nem kíván egyszerűen beszélni, mert Bereczky nincs itt. R. erre ezt mondta: Ezt nem is kívánom, de úgy gondolom – én – meglátogathatnám őt. Sz: ti régebben is érintkeztek, nem látom akadályát, hogy meglátogasd.”³¹

Bereczky Albert, a kettejük püspöksége között regnáló egyházi vezető, még 1956-ban kapott agyvérzést, melyből sohasem tudott teljesen meggyógyulni. 1966-ban halt meg.³² A beszélgetés során itt van a legnagyobb feszültség, ám ezt Szamosközi mégis elüti a meglátogatás „engedélyezésével”.

„Ezután R. L. közvetlenül ezt a kérdést vetette fel: mit gondolsz nem következik-e mostanában egy nagyobb fajta ateista nyomás az egyházra?”

Ravasz utalhatott a Párt „klerikális reakcióval” kapcsolatos téziseire, ami ebben az időben kezdett módszert váltani.³³ A fiatal kolléga nemmel válaszol. A kérdés felvetése talán egyfajta politikai tájékozódásnak is betudható.

„Ezután szünetet sem tartva ezt monda: Kérve a figyelmetekbe ajánlanám, hogy mielőbb adjatok ki egy liturgikus könyvet.[...] Semmi igényem sincs, nevem akadály: ha erre sor kerülne nevem félre tételével nyomtassátok ki a liturgiai könyvet, mert nagy szükség van rá. [...]” A belpolitikai témák után egyházi kérdésekre terelődik a szó. A beszélgetésnek ez a mondata a református liturgia-történetben fontos is válhatott – volna... A Ravasz-féle liturgiáról eddig úgy gondoltuk, pont e név miatt nem nyúltak hozzá, nem foglalkoztak vele a hivatalosak. De meg kell látnunk, mikor eme akadály elhárulhatott volna, akkor sem történik semmi e fontos területen.³⁴

„Ezután sem személyekre, sem közügyekre nem terelődött szó. Sz. baranyai esperes elődeiről beszélt, R. L. derűs anekdotákat mondott még régebbi időkről és a diskurzus holtpontra jutott. Sz. ezután elfoglaltságára hivatkozva elbucszott.”

A jelentés szinte kifejezetten egy dolgot emel ki: azt, hogy *semmilyen* érdekfelesztő dologról nem beszéltek! Derűs anekdoták, régebbi idők, de köztük egy élő

kénytelen. De addig – s ez a jobb – meg is írhatja. Én febr. 7-én reggel megyek. A viszontlátásig nagy szeretettel, L b. [Laci bácsi] 1960. I. 29. Lf. [Leányfalu]” In: Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C/126. fond. 2. doboz.

³¹ A beszélgetés végig tegező formában zajlik, ami érdekes, hisz nemigen ismerték egymást. A társalgás közvetlenségét bizonyítja ez az apró információ.

³² Kiss Réka: Bereczky Albert lelkipásztori, püspöki működése. In: *Reformátusok Budapesten*, I. kötet. Szerk.: Kósa László. Bp., Argumentum Kiadó, 2006, 620.

³³ A vallási világnézet elleni eszmei harcról – az MSZMP PB 1958. július 22-i határozata. In: *Protestáns Szemle*, 1994. 1. sz. 44-67.

³⁴ Hasonlóan érdekes Ravasz László énekeskönyvre tett megjegyzése. Ld. Függelék.

személy sem kerül szóba... Az elbúcsúzás, a beszélgetés menetét tekintve, nem hirtelen következik be. A távozással kapcsolatban két opciót kell felvázolnunk: 1. Nem sikerült információt szereznie, a megfigyelt személyből nem lehetett kicsikarni egy kapcsolatot, egy adatot sem, s „Szatmári” ezért távozott. 2. Nem is információszerzés volt a találka célja. Nyilván, az utóbbi logikusabb, és elfogadhatóbb lehetőséget kínál.

A végén meg kell említenünk, hogy Szamosközi a találkozóról nem végzett elemző-értékelő munkát.³⁵ Az ügynök elsősorban nem, mint hálózati személy találkozott a nyugdíjas Ravasszal, s ezért exploratív³⁶ megnyilvánulásairól nem is ad hírt.

Mégis papírra kellett vetnie e találkozást, hiszen, ha úgy megy híre, hogy erről nem készített jelentést, könnyen elveszthette volna az ÁEH vezetőinek bizalmát, főleg, hogy minden bizonnyal erre Bartha Tibor debreceni püspök szívesen rá is segített volna, ahogyan tette ezt később, más esetben.³⁷

A beszélgetésnek nincs igazi vonalvezetése; csapongó. A témákat nem a hálózati személy alakítja ki; a hat témafelvetésből legalább ötöt Ravasz határoz meg.

Felmerülhet a kérdés, mégis, mi értelme volt ennek a találkozásnak? Hiszen operatív szempontból nem volt jelentős; Szamosközi, elődjének javaslatait – ztudomásunk szerint – nem fogadta meg.³⁸ A Ravasszal kapcsolatos „hivatalos politika” már a találkozó előtt elkezdett megváltozni: a támadásból az elfeledés-elhallgatás irányába, tehát ezen sem hozott változást.

Két, ellentétes hipotézis néz szembe egymással: egyik esetben hálózati személyként bizonyos kérdésekre akart rávilágítani, de ebben sikertelen maradt. Másik esetben pedig Ravasz Lászlót, századunk egyik legnagyobb magyar igehirdetőjét és egyházi vezetőjét akarta személyesen megismerni. Ez utóbbit támasztja alá az is, hogy Szamosközi nem Ravasz Bimbó úti lakásán akart vele találkozni, („*Sz. a találkozásra nézve egy közömbös helyet tartott alkalmasnak...*”) pedig ez kiváló alkalom lett volna egy operatív „terepszemlére”.

³⁵ „Elemző-értékelő munka: a gondolkodási műveletek összessége, amely a rendelkezésre álló adatok, információk és jelenségek alapján összefüggéseiben, kölcsönhatásaiban vizsgálja az ellenes tevékenységet és von le következtetéseket.” *Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár*, Bp., BM Könyvkiadó, 1980.

³⁶ Exploratív (lat.): felderítő, felfedező, kikémlelő jellegű. –Exploratív beszélgetés: kikérdezés, meghallgatás, beszámolás.

³⁷ Kiss Réka: *Fejezetek...*, 1414-1415.

³⁸ Az ezt követő püspöki jelentés 1960. október 27-én hangzott el; ebben a találkozóról Szamosközi minimális szinten sem számol be. A beszélgetésen elhangzottak még véletlenül sem jelennek meg a következő évek jegyzőkönyveiben, a hivatalos lapok hasábjain. Többek között: Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, A/1. a. fond. 28. doboz. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1958-1961. és Reformátusok Lapja 1960. évi számai.

Nem diszkreditálta³⁹ Ravaszt: semmilyen terhelő adatot, epés megjegyzést nem olvashatunk; „Debreceni”, „Cseh Sándor” f. n. ügynök⁴⁰ egy ilyen lehetőséget bizonyosan nem hagyott volna ki. Pedig a találkozóról csak elfogult tudósításunk van, s más jellegű információt a III/III-as ügyosztályon sem tudtak volna szerezni. Ezért nyilván érdekelhetne minket, vajon beszélgettek-e másról is, amiről nem számolt be a hálózati személy? A kérdéseket csak részben lehet megválaszolni. A jelentés, ha a második hipotézist fogadjuk el, – a szöveg elemzése után efelé hajlok – finomítja a Szamosközivel kapcsolatos álláspontunkat.

Úgy gondolom, a jelentésben (is) rögzített információk alapján, hogy Szamosközi nem operatív feladattal, nem is hálózati munkából kifolyólag, hanem pusztá udvariassági, és emberi érdeklődés miatt találkozott a nyugdíjas püspökkel, Ravasz Lászlóval. Ma már csak nagyvonalakban felmérhető, hogy ez a találkozás mennyire határozta meg az egyháztörténet további alakulását...

³⁹ „diszkreditál (fr.): valakinek a hitelét rontja, a bizalmat aláássa, valakit, vagy valamit lejárat. A bomlasztás egyik módszere.” *Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár*, Bp., BM Könyvkiadó, 1980.

⁴⁰ ÁBTL M-40212. sz. dosszié. „Cseh Sándor” f. n. ügynök. 1978. VI. 20. - 1984. III. 13.

FÜGGELÉK

ÁBTL 3. 1. 2. M-29608.

Szamosközi István és Ravasz László találkozása:

Tárgy: Dr. Ravasz László nyugalmazott református püspöknél.

Előzmények: Szamosközi / Sz./ f. év legelején egy bizalmas beszélgetés során, titkárnőjének, Juszkó Etának / J. E./ felvetette a kérdést: van-e kapcsolata Ravasz Lászlóval. J. E. kijelentette, hogy van, őt lakásán kb, havonta felkeresi R. L. Elmondta, hogy Bereczky Albert hivatalba lépése idején kb. ezeket mondotta: „Maga csak tartsa Ravasszal a kapcsolatot Eta.” Ez a kapcsolat nevezett szerint a fentebbi időközönként történt találkozásra szorítkozott. Erre nézve Sz. nem kérdezett többet.

Majd a beszélgetés során szó esett arról, hogy R. L. szívesen találkozna Sz.-vel. Sz. nem tért ki ez elől. Azt mondta, hogy alkalmas időben majd szó kerül az ügyről. Február elején J. E. arról adott hírt, hogy R. L. Pesten jár. Sz. a találkozásra nézve egy közömbös helyet tartott alkalmasnak s így 1960. február 9-én kedden d.u. fél négykor J. E. lakásán találkozott R. L.-val. A ny. püspök érkezése és a kölcsönös üdvözlés után J.E. édesanyjával a másik szobába ment és Sz.- R. L. mintegy órás beszélgetése eképpen folyt le:

R. L. először Sz. személyi körülményei felől érdeklődött, a család helyzetét, életkorát, stb. tudakolta. Majd felvetette, jól emlékszik-e, hogy Sz.-vel életében kétszer, találkozott: egyszer 1933-ban egy temetésen, ahol Sz. mint teológus ez volt gimnáziumi társát bucsúztatta, másodízben pedig 1949-ben Dunavecsén, mint káplánnal. Sz. I. ezt nyugtatta, csakugyan így történt.⁴¹

Ezután Bereczky Albert állapotáról érdeklődött. Sz. közölte, hogy friss értesülései nincsenek, a nyáron találkozott B. A.-el utoljára s Bereczkyvel való kapcsolatáról azért nem kíván egyszerűen beszélni, mert Bereczky nincs itt. R. erre ezt mondta: Ezt nem is kívánom, de úgy gondolom – én – meglátogathatnám őt. Sz: ti régebben is érintkeztetek, nem látom akadályát, hogy meglátogasd.⁴²

⁴¹ Ebből a szövegrészletből tudjuk meg, hogy milyen hosszú volt a beszélgetés, és arra, hogy Ravasz emlékezőtehetsége milyen eleven volt öregkorában is.

⁴² A beszélgetés végig tegező formában zajlik, ami érdekes, hisz nemigen ismerték egymást. A tárgyalás közvetlenségét bizonyítja ez az apró információ.

Ezután R. L. közvetlenül ezt a kérdést vetette fel: mit gondolsz nem következik-e mostanában egy nagyobb fajta ateista nyomás az egyházra?

Sz: Az ateista világnézet feltétlenül keresi tételeinek kifejtésére az alkalmas módot és időpontot. Annál többet azonban én sem mondhatok, mint amennyit tapasztalok. A jelenlegi helyzet egyházunk szempontjából nem nehéz. Az alkalmaink nyitottak. Hogy ez mikor és hogyan változik azt én nem tudom.

Ezután a belpolitikai helyzetre terelődött a beszélgetés. Ennek során R. L. kijelentette, hogy a tsz. Mozgalom második, megújult szervezkedésbe kezdett. Nézete szerint a gépesítés lemaradást mutat a szervezés ütemétől. Ha ez a kettő egyensúlyba jut, akkor nem lesz többé vita. Mégpedig azért nem, mert könnyebb, viselhetőbb munkát mindenki szívesebben vállalja a nehezebbnél. Másrészt rájönnek az emberek, hogy a keresetük ugyanannyi, vagy több. Jelenleg azonban még sok helyen éppen az érdekeltek nem fedezik fel az érdekeltségüket. Nézete szerint azonban ez egészen gyorsan is helyrehozható. Egy kétségtelen – mondotta – hogy a tiszta jövedelem az országban marad, s olyan mértékben épül be, amihez hasonló eddig nem volt.⁴³

Ezután szünetet sem tartva ezt mondta: Kérve a figyelmetekbe ajánlanám, hogy mielőbb adjatok ki egy liturgikus könyvet. Itt megjegyzem, hogy erre vonatkozó munkám elfekszik a konventen. Semmi igényem sincs, nevem akadály: ha erre sor kerülne nevem félre tételével nyomtassátok ki a liturgiai könyvet, mert nagy szükség van rá. – Még egy kérésem lenne: ha e bizalmas beszélgetés alkalmas rá, felhívom a figyelmedet arra, hogy a jelenlegi énekeskönyv túlméretezett: hagyjátok ki belőle legalább egyharmadát, mert úgy sem ismerik a gyülekezetek.⁴⁴ – Ezután sem személyekre, sem közügyekre nem terelődött szó. Sz. baranyai esperes elődeiről beszélt, R. L. derűs anekdotákat mondott még régebbi időkről és a diskurzus holtpontra jutott. Sz. ezután elfoglaltságára hivatkozva elbucszott. R. L. megköszönte a találkozás alkalmát, Sz. viszonzta ezt és elbucsztak egymástól. Esetleges további, ismétlődő, vagy későbbi találkozásról nem esett szó.

Bpsten. 1960. február 21.

Szatmári

⁴³ A beszélgetés egy akkor aktuálisnak számító téma körül zajlott, hiszen 1958 decemberében indul meg a téészesítés felgyorsított üteme. „1958 és 1961 decembere között a téesztagok száma megnyolcszorozódott, a téeszkek területállománya pedig csaknem megötszöröződött.” In: Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Bp., Osiris Kiadó, 3., javított kiadás, 2005, 420.

⁴⁴ Ravasz ezen megjegyzésével Szamosközi a továbbiakban nem foglalkozott. Az énekeskönyv reformját sem püspöki jelentéseiben, sem semmilyen fórumon nem említette meg, nem járt érte közben, és az énekeskönyv nem is rövidült le, s azóta sem ért meg revíziót.